

Déroulement -

представяне-обсъждане на книгата на проф. Богдан Богданов „Текст, говорене и разбиране“

ХРИСТО П. ТОДОРОВ:

Богдан Богданов за редовото говорене

В предговора към „Логико-философски трактат“ Лудвиг Витгенщайн казва: „Може би тази книга ще бъде разбрана само от онзи, който вече сам е имал мислите, които са изразени в нея – или поне подобни мисли.“ На това място Витгенщайн формулира едно общо положение за разбирането на теоретични произведения, което може да се изрази така: разбирането на книгите, които четем не за развлечение, а водени от познавателен интерес, изисква читателят поне донякъде да е мислил над въпросите, които се разискват в тях. Така е и с новата книга на проф. Богданов „Текст, говорене и разбиране“. Нейното разбиране предполага не само общо интелектуално любопитство, но и по-траен интерес и по-сериозна подготвеност по цял комплекс от в основата си философски въпроси.

Книгата съдържа предисловие, 16 есета и послеслов. Както авторът сам заявява, в съдържателно отношение по-важни са отделните есета, докато цялото на книгата е по-скоро техен фон. Този фон обаче постепенно се е превърнал в „подмолен научен трактат“. Проф. Богданов не е позволил този трактат да се изяви като истински научен трактат, защото като автор той съзнателно и настоятелно се стреми да избегне внушението, че това, за което става дума в книгата, е наука. Пита се тогава какво е написаното, ако не е наука?

Първичното жанрово определение, което аз бих дал, е философия, и то особен вид философия. По цел и предмет става дума за философска антропология, защото, както и в някои от другите си книги, излезли напоследък – „Отделно и заедно“ (2005) и „Минало и съвременност“ (2010) – проф. Богданов търси характеристика на основните проявления на човека, които

определят облика на „човешката ситуация“ или на човешката форма на живот. По метод и стил на мислене това е една херменевтическа философия, доколкото далечната цел на мисленето и изследването, но и неговото главно средство, е разбирането. Нужно е непременно да се добави – това е една оригинална, недогматична философска антропология и една доста неконвенционална херменевтическа философия.

Главното философско-антропологическо твърдение, което пронизва и обуславя по-частните твърдения в книгата, може да се формулира така: човекът е едно, казано на един дъх, говорещо-правещо-мислещо-разбиращо същество. Това единство на говорене, правене, мислене и разбиране се оглежда, обсъжда, разглобява и сглобява наново в отделните есета на книгата като авторът, демонстрирайки цялата вътрешна множественост, диференцираност и изменчивост на всяка от тези дейности, не престава да изгражда и поддържа убеждението, че те образуват единство.

Водещо в този комплекс е говоренето, по-специално т. нар. „редово говорене“. То е по думите на проф. Богданов и основната тема на книгата. Човешкото говорене е разнообразно. То варира по тема, цел, ситуация, форма, говорител, слушател и пр. „Редово говорене“ е обозначение на един вид говорене изобщо – то е говорене, на което са присъщи общите характеристики на всеки един вид говорене.

Редовото говорене се отличава с две особености – едната е, че то се отнася за външни предмети, а другата, че създава отделни словесни предмети – корелати на външните. Така се получава особено удвояване на реалността. Една от магистралните критични тези на

автора е изискването за постоянно несмесване, различаване на външните от езиковите предмети. Магистралната утвърдителна теза е тезата за „съставянето на словесен предмет“.

Мисленето е по-малко разчленено вътрешно говорене, а мисленето-говорене е неразделно свързано с правенето, доколкото назоваването и определянето на външните предмети е същевременно и проект за тяхното променяне.

Разбирането (есета 8 и 14) се реализира в говоренето. Общото име на онова, което подлежи на разбиране, е „смисъл“. По-старата философска традиция на Платон и Аристотел отъждествява смисъл и същност. Ето защо разбирането е схващане на същността на предмета, тоест на общото в него. Според една съвременна философска теория за разбирането обаче смисълът се схваща функционално като причина, цел и връзка с други неща, ситуация и дори връзка със света като цяло.

Разбирането се реализира чрез използването на множество готови „схеми-парадигми“ (за Хайдегер и Гадамер това са пред-структури). Оригиналната теза на автора е, че при говоренето и разбирането хората използват множество парадигми едновременно.

Накрая бих искал да формулирам два открити въпроса:

1) В идеята за разбиране винаги се съдържа някакъв коефициент на нормативност, доколкото различаваме правилно от неправилно, адекватно от неадекватно разбиране и сме в състояние да кажем кога сме разбрали и кога не сме разбрали нещо – за това трябва да има критерий. Въпросът е, какво е мястото на този нормативен момент в тази теория за разбирането?

2) Херменевтичката философия на проф. Богданов е недвусмислено философия на говоренето. Говоренето обаче логически предполага слушане. Когато говоря, казвам на някого (който слуша) нещо за нещо. В класическия си вариант (Гадамер, Хабермас) философската херменевтика се ангажира с тезата, че самото говорене има диалогична структура и тогава слушането и отговарянето се мислят като част от самото говорене. При проф. Богданов обаче оставам с впечатление, че разговорът (диалогът) са разновидности на говоренето, което повдига въпросът какво е мястото на слушането. Може ли и нужно ли е философията на говоренето да се развие и допълни една философия на слушането.

МАРИЯ ПОПОВА:

Текстът - предреалност и значение

В книгата си професор Богданов представя споделяния на мисли, разсъждения, оценки на различни теми, но основните акценти са върху *смисъла на текста и на говоренето, разбирането, отношението между мисленето и реалността, език, култура и свят*, осъществено посредством *„разсъдъчна вътрешна диалогова реч (диатрибно говорене)“*.

Тази книга е дълбоко теоретично писание, което под формата на съпричастен диалог със себе си и с читателя обсъжда въпроси, които принадлежат на метанаучна парадигма, която може да бъде само семиотиката.

Лайтмотивът, преминаващ през всички есета, е *мисленето, смисъла и разбирането*, както и свързаните с тях *вяра, истина, реалност и човек*.

Дълговременен последовател на Сосюрианската структуралистична идея, професор Богданов разширява хоризонтите на нейното поле и с настойчивост третира нейните концепти за знака - „означаващо“ и „означаемо“ като взаимоотношение между тях и като функционери на значението и смисъла в текста и извън него. Професор Богданов вдига завесата на най-основния семиологичен и семиотичен теоретичен въпрос, който по-нататък ще бъде канавата, върху която ще се надстрояват по-частните въпроси за културата, вярата, действителността, истината, познанието, реалността, а именно това е връзката между означаемо и означаващо. Тази връзка започва да се разпада, след като деконструкцията в концепцията на Дерида се обръща към ревизия на структурализма. В такава

обстановка професор Богданов задава своя въпрос: Възможно ли е да има само означаемо и само послание без означаващо?

Означаемото не е единично, то е неподреден сбор от семантични фрагменти (семантичен клас от конотанти и денотанти), резултат на асоциативни връзки, паметови следи, психологическа прогноза (очакване). Някои от фрагментите приоритетно, в зависимост от контекста и обстоятелствата, се свързват с означаващото, за да изпълнят означаването (значението) на знака. Извън текста значението функционира като този знак, който в основата на новия, на „другия“ текст се явява означаващо. Означаемото и означаващото на първия тест се смесват едно с друго и се препокриват, като две клетки, които се сливат, за да могат да се нарекат „ново означаващо“ за „другия“ текст.

Ако напуснем структуролистичната комуникативна сосюрианска концепция, в основата на която е диадата означаемо/означаващо, формираща знака, то тогава можем да потърсим отговора на въпроса на друго място, а именно: Обръщаме се към предложението семиозис от Чарлз Пърс и търсим при какви условия *интерпретантата* се свързва директно с обекта без да разчита на означаващия знак. Тогава, триединството и тригълникът *Обект – Знак – Интерпретанта* се преобразува в линейно отношение *обект – интерпретанта*. Това възможно ли е? Защо да не е? Може теоретично. Но това „теоретично“ върши работа, защото, например, теоретичното ниво в науките работи с хипотези, които имат някакви мъгляви предполагаеми разработени знаци, без да са непременно специфични за търсения обект и ако той се изясни, трябва да бъде някак си допълнително интерпретиран, за да се получи нужният семиозис. Сложнотията, която се получава при използването и на Пърсианските и на Сосюрианските концепти заедно, създава излишни затруднения поради това, че едва ли е възможно за разкриването на една неезикова и невидима (непосочима) за нашите апарати и сетива субреалност да се прилагат понятия, отнасящи се за структурираните езици. Ученият например има в главата си безброй познания и предположения, но може само да изкаже хипотеза и да търси означаемото, чрез предполагаемото означаващо (факторни проявления и поведения на обекта), за да го разкрие. Лошото е, че и учените не са свършени интерпретатори, защото в хипотезите си работят само с наличния си езиков, културен, социален, битов и познавателен опит. Тук трябва доза интуиция. Професор Богданов обяснява:

„Думите са двойствени, „Чрез тях се излиза винаги в по-комплексната реалност. Освен, че сочат нещо външно, езиковите знаци са устроени и вътрешно знаково, в което едно означаващо означава вътрешно означаемо. Така тези знаци се упражняват с външната референция с предварителна вътрешна. И понеже всичко човешко е подмолно словесно, боя се, че това което казвам за езиковия знак се отнася не само за него, а изобщо за знака. ... Ако нещо съществува, но по начини, които изключват показването, така чрез езиковия знак се сочи не-

говото съществуване, без да се уточнява какво е то. Но как да се нарече соченото на нещо, което изобщо не съществува и по което в човешката реч се поражда словесен предмет без съответствие с външен предмет? В гледната точка на истината би трябвало да има название. Тази истина би трябвало да се нарече модална... Ясно е защо можем да я наречем така. Защото назованото не съществува, но би трябвало да съществува.“ - защото то е в човешките действия, мисления и говорения.

Какво е реалността? Модел за света? Единната всепризната истина за света, в който живеем?

Пълната реалност, казва професор Богданов, е нещо моментно, което се заменя бързо с друга реалност. И дори речта, колкото и да се подобрява, не може да изрази реалността. На вариациите на реалността, и истината, професор Богданов особено акцентира във връзка със семиотиката като интерпретативна доктрина, въпреки че той не я нарича точно така. Истинността има много прояви. *„Няма по-труден въпрос от този за истината“*, казва професор Богданов. *„Защото живеем във външен свят, в който мислим и говорим... но този свят поражда у нас мисли и чувства и представи, които ставайки словесни изражения... веднага стават нещо външно, когато... говорим за тях“*... *“защото в несъзнатата имплицитна гледна точка на това говорене светът е многотемен и многопредметен. Това, което съществува, са нещата в света и самият свят, а не думите или фразите...“*

Външният свят и истината не са еквивалентни, дори и при условията за консенсус за истината.

„Сега за сега, това за което говорим, че е истина... е далеч от съответствието, към което ни влече възможният словесен предмет на тази дума.“

Така е, всеки има свой модел за света и разбирането зависи от сходството на моделите. А може ли светът да бъде разбран и да се разбере истината за него? Той завършен ли е или е резултат на променливи величини? Също и реалността, както споделя своята концепция професор Богданов, е гъвкава във времето. Тя има темпорални измерения. А действителността, къде е тя? Явно е, че човекът борави в мисленето си с две реалности – тази на обикалящия го свят от знаци и втората реалност – тази на неговото мислене и съзнание, формирани в друго предвреме. Тези две реалности може само методологично да бъдат диференцирани. Всъщност те непрекъснато интерферират и си взаимодействат в зависимост от обстоятелствата и като калейдоскоп могат да променят възгледите за действителност и истина.

Действителността се дължи на изменчивата реалност тук и сега и предполага оценъчно отношение, чието моделиране не зависи от нас, а от обстоятелствата – външни и вътрешни. Или – можем да приемем, че действителността е свръхинтерпретирана реалност. Стигаме да разбирането и смисъла. Ако има неразбиране за говорещите, макар и на един език, то се дължи на разминаванията в смисъла на провеждания разговор, разказ или диалог. За да е така, професор Богданов подчертава, че това се дължи на несходствата

на „реалността-протичане“ на текста и „външната реалност“. Речта, колкото и да се подобрява не може да изрази реалността. Разбирането никога не може да достигне пълната еднозначност на моделите-свят в диалога и говоренето. Възможно ли е бъдещето да принадлежи на текстове, които казват само това, което искат да кажат. Това води до изразяване само на състояния, например в хайку, или в иконографската и емотиконовата кореспонденция в социалните компютърни мрежи. *Текстът е процедура на означаване, но смисълът не се отнася до него, защото означаемостта и смисълът не принадлежат на него.*

Постигането на смисъл там, където не може да има посочване, е работа на езиковото творчество, което създава реалност като означаващо и води до непосочимото означаемо. За да има разбиране е необходимо да има вярване, че това е такова, каквото е. Вярата е необходима, за да приемем истината. На тази тема е посветено едно от най-интересните есета на професор Богданов. Социалното равновесие може да се крепи на колективната вяра. А тя води до колективно приети основни истини – експериментално или мисловно изказани.

Накрая искам да обърна внимание на въпроса – къде е човекът сред тази мозайка от значения, смисли и истини. Имам пълно доверие на това, което професор Богданов е развил, т.е. имам вяра, приемам го за истина, разбирам го. А то е:

Човекът е в сложни взаимоотношения със средата си, със способността да наследява и да има ум и памет. Затова разбирането предполага едно предразбиране, за което не си даваме сметка. Човешкото

не е само в тялото, то също е и надбиологично, но за него няма достатъчни предикации и говоренето за него спира до една истина, която сме разбрали колективно. Умът обаче не спира до определена крайна истина. Той е своеволен и иска да издърпа човека в надбиологичното. Реенето в мечтите, фантазиите, надеждите, в спомениите, приятните асоциации, очакванията, усилването на физиологичните възможности, изтеглят човека в надбиологичното и го разполагат като една цялостност с духовното. С вярата, че надскоченото биологично може да продължи и самостоятелно без тялото.

Книгата на професор Богданов поставя много нееднозначно решавани въпроси в семиотиката. За изкушените семиотици тя е явление и ценно обогатяване на нашия книжен научен пазар. Тази книга разширява богатото семиотично поле и още повече го насища с интелектуален товар на разсъждения върху основни и вечни въпроси. Тези въпроси са от Платон и Аристотел до днес. Философията ги държи здраво под око. С най-голямата тежест са въпросите за реалността и съзнанието, за истината, за разбирането, за вярата и религията, за културата, за духовното.

Текстът е трудно четивен, но не е неразбираем. Все пак читателят трябва да има известна подготовка. Езиковият и съответно - словесният лабиринт от размишления в книгата и монологични споделяния, постига пълно разкриване на авторовите тези. Без опит за потулване на искреност или без стремеж за подценяване на читателя. Просто книгата е за всеки, който я разбира. Тя е приятелски, колегиален и интелектуален дар от преживяване и потъване в дълбоки води, които крият още тайни.

КРИСТИАН БАНКОВ:

Диалог на едно по-високо ниво

Моята гледна точка, обратно на изложението на проф. Попова и неочаквано, все пак, съвпадайки този път с казаното от проф. Богданов, е да покаже, че най-после, след запознаването с цялостната онтология на проф. Богданов, за мен стана ясно, че има едни фундаментални разлики в етиката, в познавателния етос към моделирането на процесите в културата. Те правят наистина много труден диалога между тази система на мислене и науката семиотика, която се бори все пак да бъде полезна, парадигматична, дидактична, да служи за проучвания, които да дават прогнози и изобщо да бъде етап в една позитивна традиция - и Сосюр, и Пърс са търсили метод за нещо ново, което да даде стабилни основи на знанието, било на логиката, било на лингвистиката.

Благодарение на новите теоретични есета, които ни предлага проф. Богданов в „Текст, говорене и разбиране“, ние за първи път виждаме цялостно неговата система, която е асистематична, но всъщност е изложена по един формално много изискан начин. В него есетата са свързани във вид спираловидно движение

чрез един висш пилотаж на смисъла и с една микрохирургическа употреба на българския език, което смятам, че е едно от основните достойнства на книгата. Така проф. Богданов постига една доста автентична и самобитна мисъл, в която влиянието от други автори и съществуващи течения е много слабо. В този смисъл книгата си заслужава да бъде четена в нейната цялост, защото това, до което води тя, в крайна сметка се постига от поредица нелогически свързани, но предполагащи се едно друго есета, несвързани в модел, а точно обратното.

Когато се мине през този преход, когато тази траектория на смисъла бъде проследена и ние схванем в нейната цялост тази нагласа към знанието и към ролята на езика и връзката му с реалността, ето че излиза на преден план една трудно постижима съвместимост със семиотичните теоретично-парадигматични модели и подходи, в които вярваме. Затова, когато се запознах изцяло с книгата разбрах как в нашия не много интензивен, но продължил доста дълго време диалог с проф. Богданов на различни форуми, в неговия он-

лайн форум по-конкретно, но и по други общоуниверситетски изяви, понякога сме коментирали отделни изолирани от цялото въпроси, в които някак си не се е получавало разбиране. Сега, запознавайки се с целостта на книгата и на нейната доктрина, разбирам защо се е получавало така. Просто диалогът трябва да продължи на по-глобално ниво, на нивото на цялостното ни схващане за смисъла и ролята на знанието в академичната общност и обществото като цяло.

Перспектива към едно такова крупно ниво за диалог например отваря тезата на проф. Богданов, свързана с биологичното, с природното, с жизненото естество на човешкото същество. Този план в разбирането на това какво е култура, какво е говорене, че това са процеси и правене, но в крайна сметка - моделът за тези процеси и правене съвсем не принадлежи на формирания в близката история и културно кодифициран въплътен хабитус на човека. Реално моделът за това преминаване, за това надхвърляне, е заложен в биологичната форма преди да го има човека - и реално културата, според проф. Богданов, в това надхвърляне, което е предзададено в биологичните форми, което еволюционно води във все пак някаква посока, макар че не можем да определим точно каква, се явява просто една негова стъпка. Затова всяка парадигматична, догматична употреба на езика потиска неговото жизнено естество. В хода на нашите отношения ние сме принудени да използваме езика и да конструираме с него модели, които ни изнасят и с които постигаме някаква цел, защото винаги говоренето е правене. Но ето, че всяко направено нещо с езика, всяка една такава добавена стойност на нашето говорене се плаща с компромис, с деформация на изначалното отношение между говоренето

и реалността, което е винаги отворено: всяко спиране в парадигма, всякакво налагане на мнение, всяка така постигната стойност с говоренето, ако щете теоретичен комфорт, ако щете схоластика, ако щете манипулация, всичко това е жертване на изначалната характеристика на надхвърлянето, предзададена в биологичното ни развитие, която е закодирана в жизнения процес на говоренето.

От позиция на така развитата теза за биологичното в хода на есетата се деконструират много други понятия. Това са общоприети положения, термини, дори някои фундаментални стожери в теоретичното и философското мислене, които проф. Богданов поставя под съмнение, показвайки че в един, пак казвам не логически последователен начин, а в един спираловиден наратив, те всичките са деформации на онтологичната връзка, че процесът на говорене предхожда седиментите, които казаното дава или отлага в културата. Такива деконструирани понятия са истина, текст, разбиране, диалог, рационално/иррационално, отворена система, контекст, дискурс и др.

Действително проф. Богданов съвсем правилно казва, че той се възползва или използва семиотиката за своята цел. Това се получи и на най-големия семиотичен форум за миналата година. В тържественото слово, с което проф. Богданов приветства делегатите на 12. Световен конгрес по семиотика, той не пропусна случая да каже, че цени семиотиката, защото тя може да прави точно това, което в неговата доктрина би било желателно тя да прави. Аз разбира се приветствам повече от радушно тази позиция. В същото време целта на това кратко мое изказване беше да покажа, че влизайки в сърцевината на тази самобитна доктрина, тази комплексна мисловна конструкция, която е онтологията на

проф. Богданов, ние виждаме много контрасти с доста общоприети и позитивни теоретични методи, които изповядваме и с които си вадим хляба, защото все пак работим в образователна институция.

С това искам да пожелаая приятно четене на всеки, който желае да измери сили с доста високия интелектуален стандарт на „Текст, говорене и разбиране“.

МОРИС ФАДЕЛ:

В търсене на контекст

През 90-те, когато като студент започнах да посещавам семинарите на Богдан Богданов, забелязах, че има особености, които го свързват с доминиращата тогава нагласа на мислене, която най-често се самоопределяше като постмодерна, но и има и редица черти, които го разделят от нея. Свързваше го усета за многообразието на обсъжданите явления, вниманието към ролята на езика и към присъствието на тялото в културата. Разделяше го обаче желанието за формулиране истинни положения, въпреки очевидната разноликост и променливостта на нещата, както и стремежът към точен изказ. Истинността бе извън интереса на постмодернистите, на мода бе метафоричния, ироничен и каламбурен словесен жест.

След 2000 г. интелектуалната атмосфера започва да се променя. За съжаление промяната не се чувства така ясно у нас, както другаде. Философи като Кентин Меиасу и Грахам Харман предлагат нови глобални картини на света, които биват наричани „спекулати-

вен реализъм“, „обектно-ориентирана философия“ или „нов реализъм“. Под тези имена не се има предвид едно и също, но са налице свързващи се представи и задачи. Генералната цел е да се направи крачка след „постмодернизма“, като се запазят някои от неговите твърдения. Новите идеи получават все по-широка подкрепа не само в областта на философията, но и в други области на хуманитарното знание и в изкуството.

„Общо място“ у авторите, които разработват идеите, е несъгласието с изказването „Няма факти, има само интерпретации“, принадлежащо на мислителя, когото постмодернистите определят като свой баща – Ницше; критиката на постмодернистката представа, че независима от субекта, външна реалност не съществува, че реалността става видима през нашите нагласи и в този смисъл тя е винаги „замърсена“ от тях, винаги е плод на въображението, илюзия или, както бе модно да се казва, „симулактум“. У Богдан Богданов външ-

ното е многократен обект на тематизиране. В книгата „Текст, говорене и разбиране“ обаче се пита: „...Кое е собствено моето?“. Въпросът удря по авторитета на субекта, така дълго утвърждаван от модерността, за да открие присъствието на една тотално неподчинена на нас действителност. Парадоксът, който на много места занимава книгата, е, че тази действителност ние погрешно възприемаме като своя. Всъщност „нашето“ не е „наше“ и то не в традиционния юнгиански и фуконистки смисъл на подвеждане на аза под въздействието на „колективното несъзнавано“ или властващата констелация, а в един отвъдсоциален план, работата на милиардите клетки, които извън волята ми ме изграждат.

Разговорът за клетката в книгата е свързан с друго нейно измерение, което я приближава до настроенията, които се опитват да преодолеят „постмодерността“. Постмодернистите скъсват връзката между т.нар. „точни“ и т.нар. „хуманитарни“ науки. Те презират „точното“ познание, смятайки, че претенцията му за точност е утопия, защото тя поставя граници на безкрайната самоконституираща се субективност – основата на техните убеждения. Книгата на Богдан Богданов събира „точното“ и „хуманитарното“ знание в една перспектива, която ми се струва интригуваща: възможността на непринадлежащото към „хуманитарните“ занимания – клетката, материята – да продуцира със своите средства онова, което е същност на „хуманитарните“ интереси – смисъл.

Идеята, че смисъл може да ражда клетката, материята, води до извода, че човешкото се лишава от един от традиционните си приоритети. И то в двоен план. От една страна в плана на това, че смисълът е наша привилегия и от друга – че той е обвързан с един от маркерите на човека – езика. Критиката на антропоцентризма, на представата за нас като йерархично по-важни същества е характерна за „спекулативния реализъм“ и „обектно-ориентираната философия“. Богдан Богданов обича да говори за човешкото, но това не значи, че е заслепен от любов към човека. Нито че минава в

другата крайност, която е присъща на някои днешни автори. Книгата балансира между говоренето за човека като различен от другите обитатели на планетата, на не и като „венец на еволюцията“. „Аз не смятам, че т.нар. „надхвърляне“ в земния биологически живот се увенчава от човешкото съществуване“ – казва той.

Новите концепции са спекулативни, в смисъл, че предлагат мащабни обяснителни схеми, които отиват извън опита, но не са метафизични, придаващи на действителността една абсолютна същност. В книгата на Богдан Богданов има понятие, което изпълнява тези две функции. Това е „свързване“, което авторът вижда като характеристика на духовното. Свързването е определящо за реалността, то я прави онова, което е, като същевременно я кара да не застива в едно състояние, а постоянно да се променя. Свързването е извън метафизическата схема „причина - следствие“, то не е нито едното, нито другото, защото може да протича между неочаквани сфери, на неочаквани места – например, между материалното и нематериалното, както ни показва едно от най-интересните есета в „Текст, говорене и разбиране“. Тези, които четат форума на Богдан Богданов, знаят, че въз основа на свързването той разработва идеята за модулна логика.

Книга, която прави модел на реалност, в центъра на който е непредвидимостта на съчетаванията, на родствата без роднински отношения, не може да се затвори в трактатната форма. Тя е избрала есето – жанра, при който теоретизирането не стига до теория, при който има очакване за оспорване, допълване, проверка, диалог. Както казва в интервю един от значимите днешни философи – Грахам Харман: „Несъмнено една от традиционните слабости на съвременната западна философия е относително завишената оценка на теоретичната част. Може би в бъдеще ще видим промени. Както елинистичният свят е бил пълен с киници, скептици и стоици, така през втората половина на 21 в. е възможно да се появят странстващи по света мъдри хора, които се събират заедно в Сау Паулу, Бангалор, Ханджоу и Дубай“.

ГЕОРГИ ГОЧЕВ:

Възхвала на трудността

Трудна – тази дума е като че ли най-честото и бързо определение за книгата „Текст, говорене и разбиране“ на Богдан Богданов. Това определение се каза и тази вечер от хората, които говориха преди мен. Аз също смятам, че книгата изисква немалко усилие от страна на читателя, но според мен трудността не се дължи на неумело или маниерно писане, а на това, че философията на проф. Богданов засяга пряко няколко навика на научното мислене и неговото писмено излагане.

Първото, с което сме свикнали и което проф. Богданов поставя под въпрос, е разделянето между научно мислене, говорене и писане по някаква тема. За нас научното мислене обикновено протича самотно и мълчаливо, в библиотеката, лабораторията или науч-

ния кабинет, и когато започнем да пишем по проблема, който сме изследвали, ние *вече* сме приключили с мисленето. Оттам и текстът, който пишем, има за цел най-вече да съобщи какво сме търсили и съответно – какво сме открили и как сме го открили; той трябва да поучи читателя, а не да го въвлича в нашето търсене.

Проф. Богданов подхожда по различен начин. Текстовете, които са включени в новата му книга, се мислят, говорят и пишат едновременно. Те показват как на практика протича мисленето по някакъв въпрос; акцентът в тях не е върху откритото *другаде*, а върху самия път на откриването. Това, естествено, променя и ролята на читателя. От него не се очаква да бъде пасивен възприемател на авторската мъдрост, а съучаст-

то мисли, не стои спрямо мисленото като статичен субект на мисълта, а като някой, който претърпява промяна в гледната си точка. И трето, защото читателят, който е потопен във времето на текста, също като мисления обект и мислещия субект претърпява промяна.

Така че това е едната трудност – този, който чете книгата на проф. Богданов, трябва да мисли заедно с него и да претърпи промяна заедно с него, и в крайна сметка да се изложи на риска да получи от четенето не укрепен, а разколебан възглед за света. Този риск се усилва още повече от това, че ако в нашето практическо битие „свят“ означава до голяма степен набор от устойчиви разлики, подредби и противопоставяния, то за Богдан Богданов „свят“ означава и набор от прилики, връзки и съвкупности.

Така се очертава втората трудност на „Текст, говорене и разбиране“ – тази книга хем зачита разликите между предметите, които обсъжда, хем търси общото, което ги обединява. Свикнали сме например с разликата между „духовно“ и „биологично“. В два свои текста, включени в книгата, Богдан Богданов коментира тази разлика и показва, че разбира защо тя е нужна практически, но заедно с това показва, че между действията на ума и действията на клетките в човешките, животинските и растителните тела има общо и че, следователно, онова живо, което може да мисли и говори, и друго живо, което не може, са много повече свързани чрез общата си структура, отколкото ни посочват еволюционните теории.

Въведен в научния дискурс, подобен възглед за свят непременно засяга и утвърдената ни идея, че научната специализираност е нещо добро. Книгата на проф. Богданов сякаш ни казва точно обратното – не, по-добрата теория не е теория на отделянето, а теория на свързването, на движението между повече теми. Което и по особен начин определя характера на „Текст, говорене и разбиране“ като енциклопедичен и в позитивния смисъл на думата – дилетантски. Да, това е книга за всичко и в нея наистина има заедно от всичко, което обикновено търсим отделно в книгите по метафизика, психология, биология, религия и политология.

Бидейки, както казвам, книга за всичко, „Текст, говорене и разбиране“ на Богдан Богданов е в много неопределен жанр. Читателят се пита какво точно чете и как трябва да реагира на четенето – защото жанровете са именно това: готови рамки на възприятията за текста. Та какво е това, което четем върху страниците на „Текст, говорене и разбиране“? То научен трактат ли е от вида на Аристотеловите трактати, или може би е беседа като беседите на Епиктет, или пък е Платонов

ник в неговото мислене. Следователно, между автора и читателя няма лекция или монолог; налице е диалог.

Заличаването на границата между мислене, говорене и писане върви редом с друго при проф. Богданов – заличаване на границата между реалното и словесното. Обектът на философията, която виждаме в „Текст, говорене и разбиране“, не е нито действителността сама по себе си, нито думите сами по себе си; обектът на тази философия е сложния *реалностно-словесен вид на света*, в който живеем. Затова и при Богдан Богданов говоренето за някакъв обект от реалността е обикновено и говорене за смисъла на думата, с която този обект се означава.

Ако трябва да назовем с термин тази философия, би трябвало да я назовем семантическа. И наистина, текстовете в книгата на Богдан Богданов са като етюди по философска семантика. Те обаче са и нещо повече – жизнени ситуации. Защо? Първо, защото онова, за което се мисли, не се гледа като статичен предмет въвн от текста, а като нещо живо, около което сякаш протичат време и промяна. Второ, защото този, кой-

диалог, укрит в монолога? Или е, както казаха някои, дълга реплика към логиката и игровата езикова теория на Витгенщайн?

Богдан Богданов казва за своите текстове, че са „научни есета“. С което, според мен, чисто и просто казва, че това са опити да свърже традиционното научно говорене – такова, каквото то тръгва от трактатите на Аристотел и стига до трактатите и лекциите на Витгенщайн – с естествената човешка реч. Т.е. да свърже грижата за дефиниране и различаване с устрема на преназоването, правенето на метафори, обобщаването и редуването на теми.

ВЕСЕЛИНА ВАСИЛЕВА:

Дългият разказ за краткия живот

Направи ми впечатление, че по един или друг начин, всички обърнаха внимание на биологичното и на предзададеното, за които се говори в текста, както и на това, дали книгата да се чете като цяло – като дълъг текст, или като отделни по-кратки и конкретни есета – както иска и самият професор Богданов. Именно това е моята тема – дългият разказ за краткия живот.

Когато взимах интервюто от професор Богданов за в. „Университетски дневник“ – той каза, че посланието на неговата книга е – че има много голямо значение как казваме нещо. Че това, което казваме, трябва да бъде казано внимателно, да бъде нагласявано все по-добре и по-добре. До тези кратки думи обаче в книгата се стига чрез много дълго и сложно говорене, защото, говоренето е и правене – ние казваме нещо, пишем текст, но и чрез това проектираме, правим модел за реалност и правим реалност – преминаваме в друго така, както се случва в биологичното ни съществуване.

В „Дървото на живота“ професор Богданов говори за дългия разказ за краткия ни живот – защото ние сме отделни същества, които се раждат и умират – така изглежда на пръв поглед нашият кратък живот, но всъщност разказът за нас е много по-дълъг, защото ние сме съставени от гени и продължаваме гени, които сме наследили в организма си много от преди нас и които ще продължат много след нас. Ние сме по-дълги, защото се свързваме.

За книгата може да се каже, че е вдъхновена и се опира на големи имена, които представя, но и продължава – като Ролан Барт, Пърс, Теранс Малик, Кавафис, опира се на Аристотел, чиято представа за същност продължава професор Богданов, както и на Платон, защото следва думите на Сократ от „Федон“, за които веднъж каза, че е превърнал в свое мото – „... когато нещо не се назовава добре, грешката е не само спрямо езика. Тя влече някаква вреда и на душите.“ Но това, което прави тази книга, е, че тя реално показва онава, за което говори – и след дълго четене човек вижда, че тя се опира на реалните наши контексти, чрез една схема, която професор Богданов показва в „Дискурс, текст и смисъл“ – и показва обмяната, в която влизат тези контексти на фона на една по-обхватна картина.

Та това са накратко според мен трите източника на трудност при четенето на „Текст, говорене и разбиране“ – успоредното протичане на мислене, говорене и писане в рамките на текста, възгледът за света не само като набор от разлики, но и като съвкупност от връзки и прилики, и, най-сетне, породеният от този възглед опит за компромис на жанровата форма. Три източника на трудност, но и три източника на жизненост за онзи, който ще чете новата книга на Богдан Богданов. Затова и тези мои думи, мисля, с право мога да озаглавя „Възхваля на трудността“.

Много исках, заради краткото време, заради краткия ни живот – да избира и да говоря само за един текст, да намеря текста, който е най-важен, който да бъде краткият разказ на книгата, но ако единия ден мислех за един текст, то на другия преминавах върху друг – и не се получи. Но не се получи не само заради моето колебание и невъзможността ми да избира, ами защото това също е заложено вътре в книгата – тя не позволява да се избере кратък разказ – и с това е страшна – нейният модел и метод е този на дългия разказ, който надхвърля отделния текст, надхвърля дори самата книга, стига и по-далеч – надхвърля текстостостта, защото говоренето е и правене.

Ще вмъкна само едно нещо – благодарение на този модел, който професор Богданов ползва – за да показва дългия разказ за краткия живот – се получава следното – човек постоянно има усещането за някакъв сюжет – който се случва вътре в книгата, и всъщност той наистина се случва – но той идва отвън, *от онова, което се случва на онзи, който разбира*.

Защо обаче, водени от принципа на дългия разказ за краткия живот, не може да се сведем до отделния текст в книгата?

Ако избира първия текст „Удоволствието от текста“ на Ролан Барт като философия – веднага попадаме на едни такива надхвърлящи места като това, че четенето на литературен текст прави от него друг текст – или пък на това че аз-ът на Ролан Барт се бунтува, а аз-ът на професор Богданов – се усилва – или: че да се възприемат ефективно настоящето и миналото, трябва да се разбира и по-генерално самото живеене, което е прехождане на едно по-малко вярно към друго като че ли по-вярно. Тук е мястото пак да кажа, че за професор Богданов истината е модел за реалност – протичане.

Именно в този текст професор Богданов казва, че текстът е остров, който обслужва нещо външно, което не е в текста. Удоволствието от текста, насладата, е в съотнасянията на текста и удоволствията, които той оставя заедно с другите текстове на тяхното пораждаване.

В този текст се говори и за превръщането на преδικацията във въображаем предмет, който поглъща

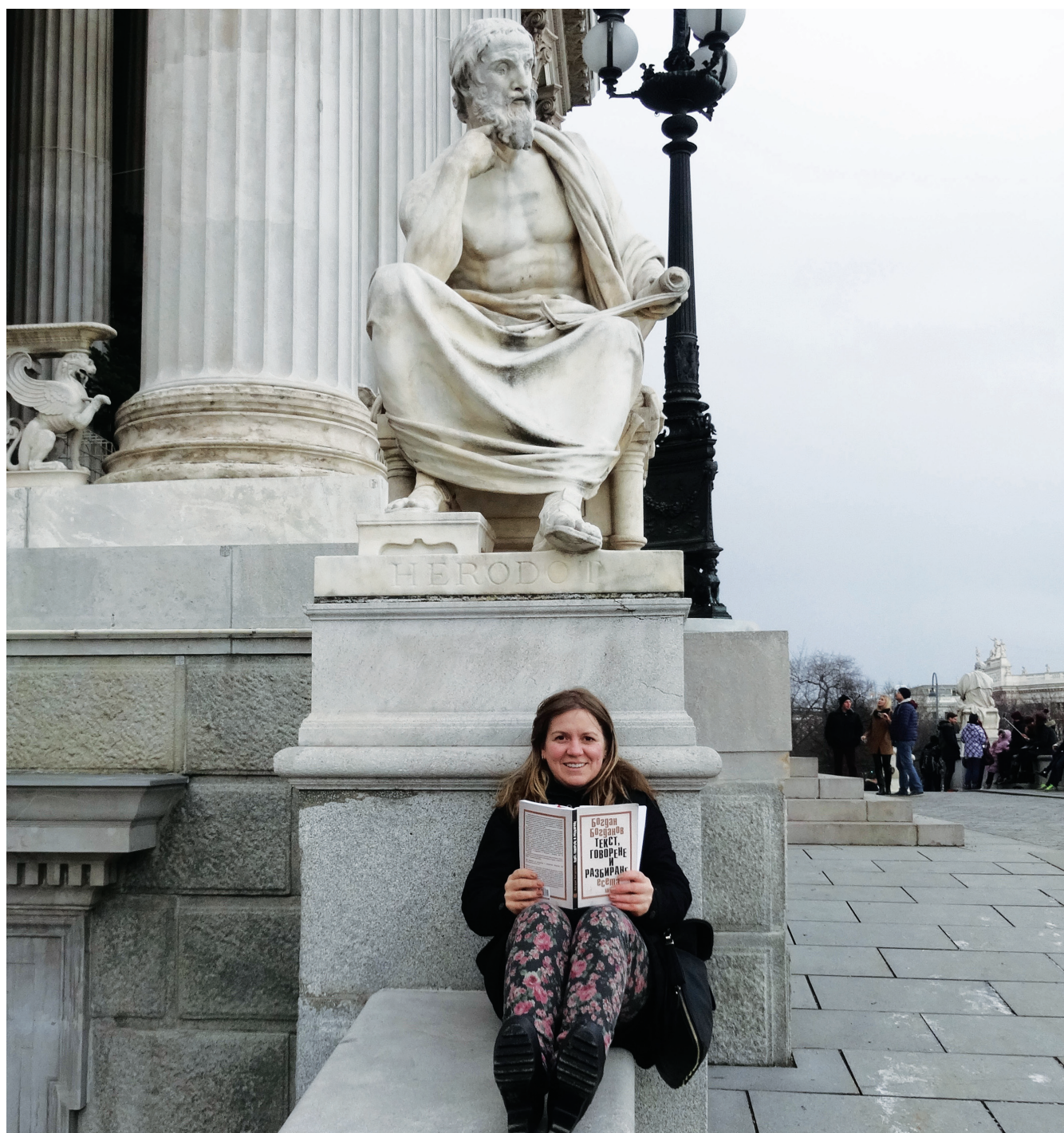
всичко и дава на нещото определението-същност – наричайки го „хубаво мислене-поглъщане-одругостяване“.

Въпреки че казах, че не може да бъде избран най-важен текст от книгата на проф. Богданов – много пъти съм си мислила, че моят любим текст е този за превода на едно стихотворение на Кавафис – именно този текст най-много не може да бъде само текст, по някакъв начин той носи сюжетността на цялата книга – сигурно защото той първоначално се роди като устен текст.

Много дълго време като любимо есе също така мислих и „Дискурс, текст и смисъл“ – но и той не може да бъде избран сам – защото идеята му е друга – не говори за понятия, а ги свързва и ги показва в големи картини. Дискурсът е речева междинност, форма, коя-

то задава схематичното съдържание на онова, което се говори и пише – благодарение на него говорещите и пишещите говорят и пишат нещо, което е вече казано и написано в някаква степен. Дискурсите са „стандартният смисъл“, но той не е просто авторовият смисъл, той е преди автора и отвъд автора. Дискурсът е и друго – той е „казванията наново“. И тук професор Богданов извежда нещо много важно: „имаме нужда от казвания наново, защото контекстът се променя“. Така че ние спрямо гените сме същото, каквото са нашите текстове спрямо дискурсите – „поместване на актуалното свое в неактуалната не негова схема на вече казаното от дискурсите, които ползва“.

В този текст професор Богданов представя отново двата големи дискурса – на репрезентирането и на рефлектирането, които не водят до друго – а именно

до протичане-моделиране на промяна, водеща до благо с примерен смисъл – до идеята за разказ-история-фабула – типичен за литературния дискурс, който със своята примерност пък е типичен за самата реалност – и тук отново стигаме до онази теория – че *човек може да разбира чрез своето случване* в своя контекст като добре се настани в дискурсите, които ще го пренесат като гени.

Текстът обаче е отсек с начало и край – казва професор Богданов – текстът е *краткият живот*. И точно тук се намира голямата схема, която споменах – и която показва, че освен че се настаняваме в стандартния смисъл, който се носи от дискурсите – текстът веднъж се поражда от случилото се на неговия автор разбираше, но и втори път – от случилото се разбиране на друго, който го ползва – това е пораждането на друг текст. Тази двутекстовост е заложена в текста така, както е заложен стандартният смисъл на дискурсите – това е *дългият разказ* в текстовете, които от друга страна имат начало и край.

Книгата на проф. Богданов е пълна с такива дълги говорения – нейният жанр не е неопределен, нейният жанр е нов, затова тя не бърза да се нарече, дали да бъде отделни есета, или свързаност в цяло – трактат, ненаука, или нещо друго – наблюдаваме създаването на нов жанр, който се крие, защото социалните практики, дискурсите, дейностите, реалността – не са готови още за него, затова е и по-лесно да ползваме познатите ни неща – науките, които познаваме, жанровете, които знаем, имената на световноизвестните – докато се придвижим към причината за появяването на това ново.

Тази причина в книгата е заложена в начина, по който се представя биологичното, не само заради придвижването към човешкото продължаване и безсмъртие, но и заради придвижването на говоренето към правенето. Защото говоренето винаги се свързва с обстоятелства и винаги се променя – така както и животът.

Та за мен най-голямото в тази книга е, че тя носи в себе си този втори голям план на биологичното, на природното, на еволюцията – на нещото, което е над живота и за него трябва да се търси друга дума.

Има три текста, в които биологичното е показано по безкомпромисен начин – „Дървото на живота“, „За говоренето като действие“ и „Опозиция, човешка среда-култура и отворена система“.

В големите картини на „Дървото на живота“ може да се наблюдава преплитането на големите дискурси на говоренето и на биологичното. Смяната на казаното с едно предикатно име с ново казване с друго предикатно име – прави дългите казвания. За същност на дългите казвания обаче се приема свеждането им до кратки текстове. Ние практически винаги искаме да имаме кратък и ясен смисъл – това е целта и на самите научни понятия – *краткият живот*. Но същинският смисъл на дългите казвания не е в това, а е в пълното им протичане и породения в неговия ход модел за реалност и прехождането към друго. Същото се случва и с живите същества – които се появяват, съществуват

и преминават в друго – движещи се между смъртта и безсмъртието – не между раждането и смъртта. Така постъпва биологичното – и нашата небιологическа природа е развита върху биологичното. Биологичното разполага с дълги многосъставни истини на биологическо протичане. И тук се поставя въпросът за усиления човек. Затова професор Богданов извежда напред не духовността, която се свързва със стабилни символи, а духовността, която следва комплексната биологическа оперативност – навързването на повече в името на някакво надхвърляне – *дългият разказ*.

В „Говоренето като действие“ – биологичното се промъква по друг начин – засягащ въпроса, че и ние, и животните, живеем в поне двоен свят, че сме и в това място-време, но и в мястото-време на някакъв по-обхванен свят. Така е и с говоренето, което също представлява оправяне с някакво външно-пространство-време – което е вторично. Така че „сложнотията на земното биологично съществуване се повтаря в човешкото говорене“ – казва проф. Богданов. Като въпросът е – дали биологичното, което полага един организъм в една среда-време като допуска този организъм да има и свой по-особен живот, но го отваря и към друг – по-едър живот, е по-ниско от словесното изразяване и разбиране – или то повтаря биологичното – като в най-добрия случай – го надхвърля, а в по-лошия – го опростява. В този текст професор Богданов въвежда т.нар. „модулно търсене“ – което е налице във всички форми на живот – „търсене на по-добро в обмяна със среда и в обмяна между едно и друго отделно, при което те се свързват и в заедно, надстрояващо и усиливащо тяхната отделност“. Така че има разлика между живота като факт, притиснат от настанило се върху него твърдо понятие – и реалното живеене, което се опитва не само да се усили, но и да се надхвърли, и да стане и друго, което да се нарече и по друг начин.

Третото голямо биологично е в текста на тринайсетото – фатално есе – „Опозиция, човешка среда-култура и отворена система“. Този текст отговаря за реалността на безсмъртието, ако някой дотук е останал с впечатлението, че безсмъртието е само абстрактно понятие: „нашето разбиране не трябва да спира до институцията на културата, като я оценностява заради нейното по-трайно битие в сравнение с по-ограниченото по време на отделния човек, защото по-дълго съществуващото културно човешко е съществувало по-кратко от природното в този човек, в което е заложен изумително дълъг комплексен опит“.

Виждате колко начини на биологичното – чрез което може да се тълкува всичко, но аз го свързвам и с този модел за разбиране чрез външен сюжет, защото биологичното е израз и на среда-контекст – така както един разбиращ е среда-контекст за всеки един текст. Дори устността се пренася в нашите текстове така, както се пренася биологичното, още от времето, когато празникът е бил първият жанр.

При това обсъждане, си дадох сметка с какво е различна платформата на професор Богданов – с неговия нов жанр, който надхвърля не само познатите ни жанрове, но и жанровостта въобще, защото над реалното

практическо социално тук и сега има и друго – продължаващо и правещо се, както и над дискурското предзададено, което ще се пренесе – има и реално тук и сега, и те не са в опозиция, а са в свързване. Както в свързване е биологичното протичащо и протичащото на теорията за сюжета, която може да работи и на ниво интерпретация на художествен текст, но и на ниво редово говорене и реално живеене. Тази книга е продължаваща, и оттук по-голяма – не спирайки на отделно-

то понятие, предмет, мнение, човешки живот – тя ги надхвърля до големината на това, което е свързаността между автора и читателя, единият – невидим глас, другият – реално живо тяло, в същото време – създаденото и правещото се, но не само биологичното – човек има гаранция, че е по-дълъг – и чрез своите гени, които продължава и ще бъдат продължени – като смисъла и значението, но и чрез по-дългия разказ, в който ние се свързваме с другите около нас.

БОГДАН БОГДАНОВ:

Първо, благодаря на всички присъстващи. След това благодаря на тези, на които трябва да благодаря повече, че се получи такъв хубав разговор. Едното не бива да се отделя от другото, защото хубавият разговор в действителност се получава и със съответното слушане, не само с казване. Слушането е важна страна в това, което се казва.

Книгата не може да се обсъди и представи пълно, още повече, че при всяко казване всеки избира нещо и загърбва друго. Това е нормално. Аз обаче искам да споделя, че в книгата съм се опитал с много синоними да подчертая какво разбирам под текст. Под текст, казано широко, разбирам и една любима моя идея, която виждате в цялата книга – тя е „протичане“. Постоянно наричам текста протичане. С което подчертавам, че той действително става в едно или друго протичане на време. Затова и в книгата има и други синоними по тази тема, но е налице и този като че ли най-чест – музиката. Какво е музиката, ако не е опит за протичане без думи?

А какво е музиката в гениалните музикални произведения? Те са за мен ценни блага, чието протичане преживявам все по-дълбоко. Добре знам защо. Защото в тях също като в прекрасните текстове има разчленености, свързаности и промени, с които се постига убедителна съдържателност. Така че и текстът, и слушането на музика, и четенето, както, разбира се, и това обсъждане, са опити сега в този момент да направим по-съдържателно нашето живеене. Бихме искали целият ни живот да бъде такъв момент, но той е дълга поредица от моменти, в която само някои са по-съдържателни.

Именно в тези моменти на съдържателност ни интересуват истините, за които казваме без колебание – „така е“. Затова и в моята книга няма място за твърдението, че истината е релативна. Ние винаги сме в този момент. В момента, в който напуснем това обсъждане, някой може да каже: „Абе обсъдиха, обаче общо взето това е загуба на време“. Може да се каже така, защото всички имаме да правим и друго. Да, но е така само в сравнение с него.

Оттук е и особеното последствие, че сравнението е налице и когато решим да кажем нещо абсолютно. Можем да се изразим абсолютно за това и онова. Да, но то е такова само по израз, докато всъщност е тихомълком сравняване с друго по-добро или по-лошо

от това, за което говорим. Така че истините са всъщност две – по-реалната скрита сравнителна и другата изречена абсолютна, която означава сравнителната. И двете са нужни, и то не изобщо и за винаги, а в този случил по-пълнен момент. Така че казаното е важащо в този момент знакова ситуация, в която няма нищо релативно.

Аз много благодаря на всички, много благодаря обаче на организаторите, които действително са го направили – мое беше настояването това да не бъде представяне, а обсъждане. Най-лошото при представянето на книги е, че празникът пречи за тяхното разбиране. Докато в този случай вижте тези шестима говорили как са прочели и действително в добрия смисъл на думата как са усвоили и присвоили моето. Най-много от всички, разбира се, трябва да благодаря на Веселина, която участва активно в цялото правене на книгата. На второ място трябва да благодаря на Георги Гочев.

Не бива да очакваме, че можем да обхванем всичко най-интимно в такъв текст. Ще направя изключение и ще кажа нещо за „протичането“, за тази важна идея в книгата. Тя се породи в ума ми от етимологията на френската дума *déroulement*, след което се разгърна (точно това е етимологическото ѝ значение) и в останалото, за което говоря. Също и биологичното, чиято сила е в това, че е едно дълго протичане, случило се на нашата земя. Затова и, пишейки тази книга, бях онова радостно дете, което съм бил на 5 и 6 години и което сега не съм. Но защо бях радостен, пишейки тази книга? Не поради самата книга, а защото нейното по-дълго протичане ме изправи пред по-истинни положения, които липсват в моята сегашна всекидневност.

В нея съм скептично тъжен като всички, които смятат, че не са нищо повече от преносители на побезсмъртните от тях гени. По-дългото протичане на текста ме убеди в неистината на това положение. Осъзнах, че в текста на моето живеене в по-безсмъртните гени, които съм получил, има и опит в тези гени да влезе и нещо мое, което да отиде нататък. Разбрах, че няма място за тъга, защото освен този смъртен човек, който съм, съм и участващ в наистина по-дългото биологическо протичане, в което нещо мое остава и стига по-далече отколкото аз мога да достигна.

В своето битие на преподавател и изследовател съм бил в различни състояния. Срещу едно от тях се бунтувам. То е срещу това през целия си живот да ко-

ментирам написаното от други преди мен. И си казах: „Ами защо не философстваш? И без това в предишните си книги вече си започнал.“ Философствам, но не съм философ, а и не се стремя да бъда. Професионалният философ винаги може да ми каже, че това, което твърдя, е вече казано еди-къде си. Ще се зарадвам, че и друг го е разбрал и открил и че не съм казал нещо невярно, но по-важното е, че не просто съм го открил, а че то е станало екзистентно мое.

Никой от говорилите не отбеляза това екзистентно положение, което заех от Пърс - античната стоическа идея за *lekton*, за словесното нещо. Заех я, но и я преувеличих, превръщайки я в особеното твърдение, че всички вещи в човешката среда са възникнали по-напред като такива лектони, като такива словесни неща. Ние сме заобиколени от направени от нас неща в една сложна човешка среда, която, естествено, не би била толкова сложна, ако го нямаше човешкото говорене. Това е вече по-мое, в което упорствам.

Човекът постоянно говори за нещата такива, каквито би трябвало да бъдат. Аз затова формулирам, че говоренето има такава основна функция, затова си позволявам да кажа на литераторите, разбира се, с моя характер на скептичен назидаващ човек: „Вижте онова, което прави литературата, го прави и глупавото говорене на всеки човек!“. Те правят едно и също – казват, че това, което казват, е вярно, без то да е вярно.

Това е прекрасното и в литературата, и в обикновеното твърдение на всеки човек.

Попитахте ме за разбирането. Това, че съм силно повлиян от Платон, е така. Но ще отговоря говорно човешки. Никой не разбира първично онова, което иска да разбере. Има предварително „трябва“, което е норма и за казането на нещо, и за неговото разбиране. Друг е въпросът, че те двете не съвпадат. Но същественото и за двете е, че разбирането е спиране и до това, което се разбира, и до онова, което се казва. И в двата случая се спира до нужна истина. Нашата цел в разбирането е достигането до такава истина.

Казах си по темата „философия“, че трябва да философствам, без да съм философ. Същото си казвам и по темата „семиотика“ – че трябва да съм семиотик, без да съм професионален семиотик. За да стана професионален семиотик, е нужно безкрайно четене и много жертви като най-централната би трябвало да съм самият аз. Лоша работа! Затова и предпочитам да съм дилетант. Такъв съм и в професионалната област на класическата филология. Всеки ден установявам, че неznam това или онова. Отивам и правя справка.

Благодаря на всички от сърце и пожелавам в Нов български университет – ето, както се случи с моята книга, по-често да стават такива обсъждания, защото те са действителните съдържателни постигания, които правим и към които е и редно да се стремим.